

■ Ці чулі?

КАМЕНЬ З ЛЕДАВІКОВЫХ ЧАСОЎ

Фота Анастасія КІШЧУК.

Непадалёк ад Любані, на полі паміж вёскамі Ператок і Дубнікі, ляжыць унікальны камень — ледавіковы валун. Сваімі абрысамі ён нагадвае трохвугольнік, які выступае над зямлёй на трэць. Камень размясціўся на невялікім астраўку неўзаранай зямлі, яго верныя спадарожніцы тут — бярозы ды сосны.

Пад уздзеяннем вільгаці ды маразоў на паверхні валуна ўтварыліся акруглыя паглыбленні, трэшчыны. Апрацаваныя часам, ветрам і вадой, яны сталі досыць гладкімі.

Гэты камень надзвычай стары. У даўнія часы на тэрыторыі, на якой ён размяшчаецца, неаднаразова праходзілі ледавікі, якія вырывалі глыбокія лагчыны, сціралі больш падатлівыя пароды, захоплівалі масу камянёў. Перадапошні з гэтых ледавікоў, сожскі, які дапоўз да гэтых месцаў, прынёс сюды кавалак пясчаніка і пакінуў яго там, дзе цяпер знаходзіцца вёска Ператок. Гэты кавалак пясчаніка — і ёсць камень, які з'яўляецца сёння сведкам далёкай мінуўшчыны. Яму нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці як культуры, бо людзі дагэтуль нясуць яму ахвяры: кладуць грошы ў адтуліны.

■ Слоўка да слоўка

СУШЫЦЬ НЕ РАБОТА, А ТУРБОТА

Прыказкі і прымаўкі з Косаўшчыны

Здаецца, сэрца народа найбольш інтэнсіўна б'ецца дзесьці там, дзе гучыць яго жывая мова. Прычым не тая, што вивучалася па кніжках (хоць і гэта добра), але якая перадавалася з пакалення ў пакаленне, з вуснаў у вусны.

У сучаснай літаратурнай мове так шмат неалагізмаў, разыходжанняў — кожны прапаўне свой варыянт, правіла, норму. І кожны па-свойму мае рацыю. Але ісціна дзесьці пасярэдзіне...

Ужо даўно лунае думка, што ва ўмовах урбанізацыі, хуткага апусцення нашых вёсак варта тэрмінова заняцца вивучэннем мовы тубыльцаў — людзей, што жывуць на месцах, найчасцей у глушы. Іх мова амаль не сапсавана ўплывамі іншых цывілізацыі, яна захавала сваю першародную чысціню. На шчасце, знайшоўся чалавек, які ў сугуччы з гэтымі думкамі дасканала вивучыў мову сваёй мясцовасці, занатаваў і нават больш за тое — выдаў кніжку. «Прыказкі і прымаўкі, жарты і каламбурсы, вясельныя прыгаворкі пры дзяльбе каравая, вітанні і зычэнні, ветлівыя і ласкавыя выразы, засцярогі і прысганні, праклёны і адкляцці, жартоўныя праклёны і дражнілі-кепікі, зневажанні і параўнанні, прыкметы народнага календара з Косаўшчыны» — менавіта так называецца кніжка Алеся Зайкі, вясковага настаўніка з вёскі Заполле Івацэвіцкага раёна.

Сам аўтар адзначае, што галоўным яго інфармантам была цешча, якая жыла з ім і жонкай у адной хаце. Менавіта яе жывая і яскравая мова так натхніла зяця, што ён вырашыў збіраць асаблівасці гаворкі з усёй мясцовасці. Жанчыну звалі Вера Ігнатаўна Лушчык (у дзявоцтве Лісок), родам яна была з вёскі Альшаніца Квасевіцкага сельсавета Івацэвіцкага раёна. Памерла жанчына ў 2004 годзе, але за год да таго Алесь Зайка паспеў занатаваць яе ўспаміны:

«У майго бацькі былі два старэйшыя браты і сястра. Браты за багацьцем пагналіся ды пабралі сабе жанок з добрым прыданым, а мой бацька ўзяў маці за красу, але бедную. За гэта браты зь яго пасьміхаліся: «Мы пасеялі жыта на полі, а ты, Ігнаце, на сундуку пасееш». Але бацька не апускаў рукі. Упраўляўся і на сваёй зямлі, і асадніку польскаму абрабляў поле, дужы надта быў. Асаднік, чалавек неблагі, крыўды не чыніў: і

з умалоту збожжа дасьць, і картоплямі дзяліўся. Мы галодныя не раслі...»

Гэты ўрывак — толькі пачатак успамінаў Веры Лушчык, змешчаных ва ўступным слове. Сама ж кніжка — сапраўдная скарбонка народнай мудрасці, крыніца натхнення ад спрадвечнага, добрага шпарталка для ахвотных пажартаваць і пакпіць. У ёй змешчаны прыказкі і прымаўкі, тлумачэнні да іх, а таксама імя, месца і дата нараджэння таго, хто іх раскасаў, дата запісу вобразнага выразу.

У кнізе можна знайсці трапныя слоўцы для любой жыццёвай сітуацыі. Напрыклад, лёс гаротнага чалавека характарызуецца так: «Жыццё пражыла — як на свінні праехала», «Харошая шкурка, ды ліхая натурка», «Кіем таго, хто не пільнуе свайго», «Ад злосці баяльц косці». Шмат трапных выказаў, якія характарызуюць любоў нашага народа да вясельсці: «Адзін скача, другі плача, трэці песенькі пяе», «Свату, свату, дай на лапату. Не дасі на лапату — развалю табе хату»,

«Як п'яна, то капітан, а праспіцца, то свінні байца». Надзвычай цікавыя прыказкі і прымаўкі пра тое, як дасягаць сваёй мэты: «Як пойдзеш нацянькі, то праходзіш тры дзянькі» (пра тое, што не заўсёды прамая дарога прыводзіць да жадамага), «Як захочаш сабаку выцяць, то кія знойдзеш», «Сушыць не работа, а турбота» (пра тое, што не варта непакоіцца, а трэба дзейнічаць — тады адразу паспакайнееш), «Хлеба перапечка, а дроў поўна печка» (азначае, што нават да дробязнай справы трэба ставіцца сур'ёзна).

Гэта кніжка, між іншым, можа быць цікавая і тым, хто хоча арыгінальна, па-беларуску павіншаваць кагосьці са шлюбам. Варта проста зазірнуць у раздзел «Вясельныя прыгаворкі пры дзяльбе каравая», які адразу будзе гатовы шыкоўны тост у народным стылі: «Дару грошы, каб былі дзеці харошы. Дару даляры, каб усё жыццё пражылі ў пары. Дару бусы, каб маладая маладому давала бусі. Дару качан капусты, каб не дазваляў жонцы распусты. Дару клубочки, каб былі два сыны і дзве дочки. Дару маладым міску, каб у хаце было многа прыску. Дару маркоўку, каб нявестка пацалавала свякроўку».

Алесь ЗАЙКА раскасаў:

— Сучасны Івацэвіцкі раён — так склалася здаўна — уяўна дзеліцца на тры рэгіёны: Быценшчыну, Косаўшчыну і Целяханшчыну, і кожны кутчак адметны, варты пільнага вока гісторыка, этнографа, мовазнаўцы... На фарміраванне гаворак наклалі адбітак, безумоўна, асаблівасці прыроды (на поўдзень — балоты, пясчаныя выспы, на поўнач — палі ды светлыя хваёвыя бары), а таксама колішняя адміністрацыйная мяжа паміж Слоніміскім ды Пінскім паветамі, якая была канчаткова замацавана ў выніку рэформы 1565 — 1566 гадоў у Вялікім Княстве Літоўскім і трывала з нязначнымі зменамі да сярэдзіны XX стагоддзя.

Усе гэтыя фактары паспрыялі развіццю самасявадомасці мясцовага люду, праявам яго адрознай, своеасаблівай матэрыяльнай і духоўнай культуры. Целяханшчына — гэта ўжо «палешукі», пачатак Палесся; Быценшчына ды Косаўшчына — «ліцвіны», «ліцвінская зямля».

Гаворка на Косаўшчыне вельмі блізкая да літаратурнай мовы і вызначае яе нацыянальную спецыфіку. Гэтую мову ніяк не назавеш вузкарэгіянальнай. Чытаеш — і знаходзіш трапныя выразы, блізкія многім прадстаўнікам і іншым рэгіёнам.

Вядомы этнограф Арсень ЛІС, які прысутнічаў на прэзентацыі выдання ў Літаратурным музеі імя Янкі Купалы, ацаніў гэту кнігу надзвычай высока:

— У рускага народа ёсць балады, ва ўкраінцаў — думы, у англійцаў, французцаў, фінаў — эпасы. Хтосьці кажа: чаму ў беларусаў няма эпасу?.. Аднак беларускі народны календар — хіба не эпас? У адной валачобнай песні, якая можа змяшчаць да 300 радкоў, можа раскрывацца жыццёвы земляробчы календар за ўвесь год. Фалькларыст Рыгор Шырма шкадаваў, што няма паэта, які б на падставе спрадвечнага календара выстраўіў цэльны эпас... Аднак у гэтай кнізе акурат усё выстраена. Яна, як велікоднае яйка, прыгожая. У кнізе адлюстравана асэнсаванне народам свайго жыцця ў кантэксце часу, паказана наша ментальнасць.

Кніга выйшла ў выдавецтве «Тэхналогія» пры непасрэдным удзеле, ідэйнай падтрымцы рэдактара Зміцера Санько. Будзем спадзявацца, што гэта толькі пачатак збірання скарбаў нашай сакавітай і каларытнай мовы. Кожны раён і кожная мясцовасць вартыя таго, каб занатаваць адметнасці сваёй гаворкі для нашчадкаў.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ. nina@zviazda.by

Фота Васіля ЗІНЬКО.

ПТУШЫНАЯ КАЗКА — З СЕНА

Спакон веку самым лепшым натхненнем была прырода. У ёй мастакі, народныя ўмельцы знаходзілі тэмы, падказкі і, безумоўна, бралі матэрыял для сваіх работ. А абудзіць творчае ўяўленне сапраўднага майстра можа нават зусім непрыкметны на першы погляд матэрыял.

Так і майстрыха народных рамёстваў Святлана Пугач з Жодзіна ўвасобіла ў творах сваё бачанне птушак, казачных персанажаў. Яны зроблены з сухой травы, духмянага лугавага сена. Міжволі закрадваецца здзіўленне і замілаванне прастотай і фантазіяй, і быццам пераклікаецца яно з птушыным спевам у лясной засені.

